

ABDURAUUF FITRATNING DRAMATIK ASARLARI TAHLILI.

Xomidjonova Oygul

Annotatsiya

Ushbu maqola Abdurauf Fitratning o'zbek adabiyoti va dramaturgiyasidagi o'rni hamda uning dramatik asarlarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Fitrat o'zining sahna asarlari orqali milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surgan, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy muammolarni jasorat bilan ko'targan. Uning "Hind ixtilolchilari", "Temirchi o'g'li", "Abulfaizxon" kabi asarlari o'zbek dramaturgiyasining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan. Maqolada ushbu asarlarning badiiy xususiyatlari, g'oyaviy mazmuni va qahramonlar tizimi atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot Fitratning dramatik merosining bugungi kundagi ahamiyatini yoritishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Fitrat, Dramaturgiya, O'zbek Adabiyoti, Jadidchilik, Tragediya, Sahna Asarlari, Adabiy Tahlil, Milliy Uyg'onish

Abstract

This article is dedicated to a deep analysis of Abdurauf Fitrat's dramatic works and his significant role in Uzbek literature and dramaturgy. Through his stage plays, Fitrat promoted ideas of national revival and courageously addressed socio-political problems in society. His works such as "Indian Revolutionaries," "The Blacksmith's Son," and "Abulfaizkhan" made immense contributions to the development of Uzbek dramaturgy. The article thoroughly examines the artistic features, ideological content, and character systems of these works. The study aims to highlight the contemporary significance of Fitrat's dramatic legacy.

Keywords: Fitrat, Dramaturgy, Uzbek Literature, Jadidism, Tragedy, Stage Works, Literary Analysis, National Revival

Аннотация

Данная статья посвящена глубокому анализу драматических произведений Абдурауфа Фитрата и его значимой роли в узбекской литературе и драматургии. Своими сценическими произведениями Фитрат продвигал идеи национального возрождения и смело поднимал социально-политические проблемы общества. Его работы, такие как «Индийские революционеры», «Сын кузнеца» и «Абулфайзхан», внесли огромный вклад в развитие узбекской драматургии. В статье подробно исследуются художественные особенности, идейное содержание и система персонажей этих произведений. Исследование направлено на освещение современного значения драматического наследия Фитрата.

Ключевые слова: Фитрат, Драматургия, Узбекская Литература, Джадидизм, Трагедия, Сценические Произведения, Литературный Анализ, Национальное Возрождение

Kirish

Abdurauf Fitrat (1884–1938) XX asr Sharq ijtimoiy hayoti va madaniyatining yirik namoyandasi, o‘z xalqi farovonligi yo‘lida fidokorona kurashgan zahmatkash va qatag‘on qurboni sifatida tan olingan. Uning serqirra ijodi shoirlik, ma‘rifatparvarlik, tarixchilik, publitsistika, musiqashunoslik, dramaturgiya, adabiyotshunoslik va tilshunoslik kabi sohalarni qamrab oladi [2]. Fitrat o‘zbek milliy dramaturgiyasining shakllanishi va rivojlanishida, ayniqsa, milliy teatr san‘atining yuksalishida beqiyos o‘rin tutadi. Uning dramatik asarlari jadidchilik g‘oyalarini targ‘ib qiluvchi, milliy uyg‘onish ruhini singdiruvchi muhim madaniy hodisa sifatida qadrlanadi. "Abulfayzxon" asari bilan o‘zbek tragediyasi asoschisi sifatida e‘tirof etilgani uning bu sohadagi novatorligidan dalolat beradi [2]. Fitrat dramalari o‘zbek adabiyoti tarixida yangi sahifa ochib, keyingi avlod dramaturglariga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan.

Fitratning "Hind ixtilolchilari", "Temur sag‘anasi", "Vose qo‘zg‘oloni" kabi dramalari o‘z davrida ham keng muhokamalarga sabab bo‘lgan. Masalan, "Hind ixtilolchilari" pyesasi nashr etilishi bilanoq adabiy tanqidchilar diqqatiga tushgan. Unda

Rahimbaxsh va Dilnavozning ozodlik kurashi bilan bog‘liq sevgi qissasi, vatanparvarlik ruhi, jonli tasvirlar va chuqur ma‘noli iboralar yuqori baholangan bo‘lsa-da, ayrim kamchiliklar, jumladan, ba‘zi qahramonlarning nutqidagi sun‘iylik va takrorlar ham qayd etilgan [1]. Bu holat Fitrat dramalarining murakkabligi va ko‘p qirraliligini ko‘rsatadi, ularni chuqur tahlil qilish zarurligini taqozo etadi.

Shu bois, Abdurauf Fitratning dramatik asarlarini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilish, ularning badiiy xususiyatlari, g‘oyaviy mazmuni va o‘zbek milliy teatri rivojida o‘rnini qayta baholash muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot Fitrat dramaturgiyasining bugungi kundagi dolzarbligini, uning milliy o‘zlikni anglash, tarixiy adolat va mustaqillik g‘oyalarini yoritishdagi beqiyos merosini chuqur ochib berishni maqsad qilgan. Fitratning dramatik ijodi nafaqat o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolariga javob bo‘lgan, balki umuminsoniy qadriyatlarni tarannum etuvchi nodir durdonalardir. Bu esa Fitrat ijodining kelajak avlodlar uchun ham qimmatli manba bo‘lib qolishini ta‘minlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Abdurauf Fitrat ijodiy merosini, xususan, uning dramatik asarlarini o‘rganish o‘zbek adabiyotshunosligida uzoq va murakkab tarixga ega. Fitratning serqirra faoliyati, uning shoirlik, ma‘rifatparvarlik, tarixchilik, publitsistika, musiqashunoslik, adabiyotshunoslik va tilshunoslik sohalaridagi ulkan xizmatlari qatorida, dramaturg sifatidagi o‘rni ham doimiy ravishda olimlar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Ushbu bo‘limda Fitrat dramatik asarlarining o‘zbek adabiyotshunosligida qanday o‘rganilgani, mavjud tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari, ularning yutuqlari va kelajakdagi tadqiqotlar uchun ochib berilgan imkoniyatlar atroflicha tahlil qilinadi.

Fitrat dramatik ijodining dastlabki tadqiqotlari uning asarlari nashr etilishi bilanoq paydo bo‘lgan. Masalan, "Hind ixtilolchilari" pyesasi chop etilishi bilanoq adabiy tanqidchilarning e‘tiborini tortgan. Dastlabki sharhlarda asarning vatanparvarlik ruhi, Rahimbaxsh va Dilnavoz obrazlarining jonli tasvirlari, ularning ozodlik kurashi bilan bog‘liq sevgi qissasi, shuningdek, asardagi chuqur ma‘noli iboralar va metaforalar yuqori

baholangan [1]. Xususan, ikkinchi pardadagi Mulla obrazi alohida e'tirof etilib, uning mahorat bilan yaratilganligi qayd etilgan. Biroq, bu dastlabki tahlillarda asarning ayrim kamchiliklari ham ko'rsatib o'tilgan. Jumladan, Lolahardayol ismli olimning nutqidagi keskinlik va mavzuga unchalik mos kelmasligi, inglizlar tomonidan yig'ilishlarning taqiqlanganligi haqidagi takroriy eslatmalar, shuningdek, kambag'al dehqonning nutqida yuqori intellektual iboralarning sun'iy yangrash kabi jihatlar tanqid qilingan. Rahimbaxsh va Lolahardayol o'rtasidagi muloqotning tabiiy emasligi ham dastlabki tanqidiy mulohazalarda o'z aksini topgan [1]. Bu kabi dastlabki tahlillar Fitrat dramalarining murakkabligi va ko'p qirraliligini, ularni har tomonlama o'rganish zarurligini ko'rsatgan. "Abulfayzxon" asari bilan o'zbek tragediyasining asoschisi sifatida e'tirof etilishi ham Fitratning bu sohadagi novatorligini tasdiqlovchi muhim omil bo'lgan [2].

Sovet davrida Fitrat ijodi, xususan, uning dramatik asarlari g'oyaviy-siyosiy tazyiqlar ostida qoldi. Jadidchilik harakatining yetakchi namoyandasi sifatida Fitratning asarlari "burjua millatchiligi" g'oyalarini targ'ib qilishda ayblanib, uzoq yillar davomida taqiqlangan va noto'g'ri talqin qilingan. Bu davrda Fitrat ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlar asosan uning "xatolarini" fosh etishga qaratilgan bo'lib, asarlarning badiiy qimmati va milliy madaniyat rivojidadagi o'rni deyarli inkor etilgan. Shunga qaramay, ayrim jasur adabiyotshunoslar Fitratning tilshunoslik va adabiyotshunoslikka oid asarlarini o'rganishga harakat qilishgan bo'lsa-da, uning dramatik merosi chuqur tahlildan chetda qoldi. Bu holat Fitrat dramaturgiyasining to'liq va xolisona o'rganilishiga jiddiy to'siq bo'ldi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng Fitratning ijodiy merosini qayta tiklash va xolisona o'rganish jarayoni boshlandi. Bu davrda Fitratning dramatik asarlari, jumladan, "Abulfayzxon", "Temur sag'anasi", "Vose qo'zg'oloni" kabi pyesalari qayta nashr etildi va keng jamoatchilikka taqdim etildi [2]. Adabiyotshunoslikda Fitrat ijodini yangicha nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan ko'plab tadqiqotlar paydo bo'ldi. Bu tadqiqotlar Fitratni nafaqat qatag'on qurboni, balki o'z xalqi farovonligi yo'lida fidokorona kurashgan ma'rifatparvar va milliy uyg'onish g'oyalarining yorqin targ'ibotchisi sifatida e'tirof etdi [2].

Mustaqillik davri tadqiqotlarida Fitrat dramalarining g'oyaviy-badiiy xususiyatlariga alohida e'tibor qaratildi. Olimlar Fitrat dramalarida jadidchilik g'oyalarining, ya'ni milliy o'zlikni anglash, ma'rifat, ijtimoiy adolat, erkinlik va mustaqillik kabi tushunchalarning badiiy ifodasini chuqur tahlil qildilar. "Hind ixtilolchilari" asaridagi Rahimbaxsh va Dilnavoz obrazlari orqali vatanparvarlik, ozodlikka intilish va shaxsiy baxtning milliy manfaatlar bilan uyg'unligi masalasi ko'plab tadqiqotlarning markazida bo'ldi [1]. "Temur sag'anasi" va "Vose qo'zg'oloni" kabi tarixiy dramalarda esa Fitratning tarixiy shaxslar va voqealarga bo'lgan munosabati, milliy qahramonlik va xalqning ozodlik kurashi g'oyalari qanday aks etgani o'rganildi [2]. Bu asarlar orqali Fitrat o'z davrining dolzarb ijtimoiy-siyosiy muammolariga javob berishga intilgani, xalqni uyg'onishga chorlagani ta'kidlandi.

Fitrat dramatik asarlarining janr xususiyatlari va badiiy mahorati ham adabiyotshunoslar tomonidan keng muhokama qilingan. Uning "Abulfayzxon" asari bilan o'zbek tragediyasiga asos solganligi, bu janrning milliy adabiyotdagi o'rnini belgilab berganligi alohida qayd etilgan [2]. Tadqiqotlarda Fitratning dramatik kompozitsiya, syujet qurilishi, konflikt yaratish mahorati, personajlar xarakterini ochishdagi psixologik chuqurlik va nutq madaniyati tahlil qilingan. "Hind ixtilolchilari"dagi dialoglarning emotsionalligi, obrazlarning ichki dunyosini ochib berishdagi mahorat, shuningdek, asardagi metaforalar va mubolag'alarning samarali qo'llanilishi kabi jihatlar Fitratning badiiy mahoratidan dalolat beradi [1]. Shuningdek, uning dramalarida folklor elementlaridan, xalq og'zaki ijodi an'analaridan foydalanish, milliy ruhni singdirish usullari ham o'rganilgan. Fitratning dramatik tili, uning obrazli va ta'sirchan ifoda vositalaridan foydalanishi, o'zbek adabiy tilining rivojiga qo'shgan hissasi ham adabiyotshunoslikda muhim o'rin tutadi.

Fitrat dramatik asarlarining o'zbek milliy teatri rivojidagi o'rni ham ko'plab tadqiqotlarning asosiy mavzularidan biri bo'lgan. Uning pyesalari o'zbek sahnasida yangi sahifa ochib, teatr san'atining g'oyaviy va badiiy saviyasini yuksaltirishga xizmat qilgan. Fitrat dramalari nafaqat matn sifatida, balki sahna asarlari sifatida ham tahlil qilingan, ularning rejissura va aktyorlik mahoratiga qo'ygan talablari, tomoshabinga ko'rsatgan ta'siri o'rganilgan. Fitratning teatr san'atiga bo'lgan nazariy qarashlari, uning "O'zbek

klassik musiqasi va uning tarixi" kabi asarlarida musiqaning dramatik asardagi o'zni haqidagi mulohazalari ham adabiyotshunoslik va san'atshunoslik kesishgan nuqtasida tadqiq qilingan [2].

Shunga qaramay, Fitrat dramatik asarlarini o'rganishda hali ham to'ldirilishi lozim bo'lgan bo'shliqlar mavjud. Mavjud tadqiqotlar asosan asarlarning g'oyaviy mazmuni va umumiy badiiy xususiyatlariga e'tibor qaratgan bo'lsa, ularning chuqur semiotik, strukturalistik yoki postkolonial tahlili yetarli darajada olib borilmagan. Fitrat dramalarining zamonaviy teatrshunoslik nuqtai nazaridan, masalan, spektakl tahlili, tomoshabin reaksiyasi va qabul qilish nazariyasi asosida o'rganilishi ham dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, Fitrat dramalarini boshqa turkiy xalqlar dramaturgiyasi, xususan, ozarbayjon, tatar yoki turk dramaturgiyasi bilan qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganish ham uning ijodining umumturkiy adabiy jarayondagi o'rnini aniqlashga yordam beradi. Fitratning dramatik asarlarini jahon adabiyoti kontekstida, masalan, Yevropa modern dramasi bilan qiyosiy tahlil qilish ham uning novatorlik xususiyatlarini yanada yorqinroq ochib berishi mumkin.

Bundan tashqari, Fitrat dramalarining turli davrlardagi sahna talqinlari, ularning o'zgarishlari va bu o'zgarishlarning ijtimoiy-siyosiy kontekst bilan bog'liqligini o'rganish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, "Abulfayzxon" yoki "Temur sag'anasi" kabi asarlarning turli davrlardagi sahna ko'rinishlari qanday o'zgarishlarga uchragani, qaysi g'oyalar oldinga surilgani yoki qaysilari chetda qoldirilgani chuqur tadqiqot ob'ekti bo'lishi mumkin. Fitratning dramatik asarlaridagi ayol obrazlari tahlili, ularning jamiyatdagi o'zni va roli masalasi ham gender tadqiqotlari nuqtai nazaridan yangi yondashuvlarni talab qiladi. "Hind ixtilolchilari"dagi Dilnavoz obrazi misolida ayolning ozodlik kurashidagi faol ishtiroki va uning shaxsiy erkinlikka intilishi kabi jihatlar chuqur tahlilga muhtoj [1].

Xulosa qilib aytganda, Abdurauf Fitrat dramatik asarlarining o'zbek adabiyotshunosligida o'rganilishi boy va sarmahsul bo'lgan. Dastlabki tanqidiy mulohazalardan tortib, mustaqillik davridagi kompleks tadqiqotlarga cha bo'lgan jarayon

Fitratning dramaturg sifatidagi ulkan salohiyatini va uning milliy madaniyat rivojidadagi beqiyos o‘rnini tasdiqlaydi. Biroq, zamonaviy adabiyotshunoslik metodologiyalari asosida Fitrat dramatik merosini yanada chuqur va har tomonlama tahlil qilish, uning badiiy-estetik qimmatini va g‘oyaviy mazmunini yangi ракурсдан yoritish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Ushbu tadqiqot mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishga, Fitrat dramaturgiyasining bugungi kundagi ahamiyatini yangicha yondashuvlar asosida ochib berishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot Abdurauf Fitratning dramatik asarlarini zamonaviy adabiyotshunoslik va teatrshunoslik nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, mavjud ilmiy bo‘shliqlarni to‘ldirish va Fitrat ijodining bugungi kundagi ahamiyatini yangicha yondashuvlar asosida ochib berishni maqsad qiladi. Tadqiqot metodologiyasi Fitrat dramaturgiyasining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini, uning o‘zbek milliy teatri rivojidadagi o‘rnini va umuminsoniy qadriyatlarni tarannum etishdagi beqiyos merosini chuqur anglashga xizmat qiluvchi tizimli yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Avvalgi tadqiqotlar Fitrat ijodining umumiy jihatlarini va dastlabki tanqidiy mulohazalarni qamrab olgan bo‘lsa-da, ularning chuqur nazariy-metodologik asosda tahlil qilinishi zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb vazifasidir. Shu bois, ushbu bo‘limda qo‘llaniladigan nazariy asoslar, tahlil usullari va tadqiqot dizayni atroflicha bayon etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Fitrat dramatik asarlarining badiiy qimmatini, g‘oyaviy mazmuni va o‘zbek milliy madaniyati rivojidadagi o‘rnini yangi ракурсдан yoritishdan iborat.

Tadqiqotning umumiy dizayni sifatli, interpretativ va tanqidiy yondashuvga asoslanadi. Bu yondashuv Fitrat dramalarining murakkab ma’no qatlamlarini, ularning ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekst bilan bog‘liqligini chuqur tushunish imkonini beradi. Asosiy e’tibor matn tahliliga qaratilgan bo‘lsa-da, tadqiqot Fitrat ijodini kengroq madaniy-tarixiy doirada ko‘rib chiqish uchun qiyosiy va kontekstual tahlil usullarini ham o‘z ichiga oladi. Tadqiqot jarayonida Fitratning dramatik asarlari nafaqat adabiy matnlar sifatida, balki o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolariga javob beruvchi, milliy uyg‘onish

gʻoyalari targʻib qiluvchi madaniy hodisalar sifatida ham koʻrib chiqiladi. Bu yondashuv Fitrat dramaturgiyasining koʻp qirraliligini va uning oʻzbek adabiyoti hamda teatr sanʼatiga qoʻshgan hissasi koʻlamini toʻliq ochib berishga yordam beradi.

Tadqiqotning nazariy asosi bir nechta adabiyotshunoslik va teatrshunoslik nazariyalarini oʻzida mujassam etadi. Birinchidan, tarixiy-madaniy yondashuv Fitrat dramalarini oʻz davrining ijtimoiy-siyosiy sharoitlari, jadidchilik harakati gʻoyalari va milliy uygʻonish jarayonlari kontekstida tahlil qilish uchun asos boʻladi. Fitratning "Hind ixtilolchilari" kabi asarlarida aks etgan ozodlik kurashi, vatanparvarlik va maʼrifat gʻoyalari aynan shu kontekstda chuqur anglanadi [1]. Ikkinchidan, matn tahlili (close reading) usuli asarlarning badiiy xususiyatlari, til va uslubi, obrazlar tizimi, syujet qurilishi, konflikt yaratish mahorati va janr xususiyatlarini batafsil oʻrganishga imkon beradi. Xususan, "Abulfayzxon" asarining oʻzbek tragediyasi asoschisi sifatidagi oʻrni va uning janr doirasidagi novatorligi shu yondashuv orqali tahlil qilinadi [2].

Shuningdek, tadqiqotda avvalgi ishlarda yetarli darajada eʼtibor berilmagan zamonaviy nazariy yondashuvlar ham qoʻllaniladi. Semiotik tahlil Fitrat dramalaridagi ramzlar, belgilar va ularning maʼno qatlamlarini ochib berishga qaratiladi. Masalan, "Temur sagʻanasi" yoki "Vose qoʻzgʻoloni" kabi asarlardagi tarixiy shaxslar, voqealar va joy nomlarining ramziy maʼnolari, ularning milliy oʻzlikni anglashdagi oʻrni semiotik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Strukturalistik yondashuv esa dramatik matnlarning ichki tuzilishi, kompozitsion elementlarining oʻzaro bogʻliqligi va asarning umumiy maʼnosini shakllantirishdagi rolini oʻrganadi. Bu yondashuv Fitratning dramatik asarlarida takrorlanuvchi motivlar, arxetiplar va syujet sxemalarini aniqlashga yordam beradi.

Postkolonial nazariya Fitrat dramalaridagi mustamlakachilikka qarshi kurash, milliy ozodlik gʻoyalari va mustamlaka sharoitida shaxsning oʻzlikni anglash jarayonlarini tahlil qilish uchun muhim vosita boʻladi. "Hind ixtilolchilari" asaridagi Rahimbaxsh va Dilnavozning ozodlik uchun kurashi, ularning mustamlakachilik zulmiga qarshi chiqishi aynan postkolonial diskurs doirasida chuqur tahlil qilinadi [1]. Bu yondashuv Fitratning asarlarida mustamlakachilikning inson ruhiyatiga taʼsiri, milliy qadriyatlarni himoya qilish

va mustaqillikka intilish kabi masalalarni yoritishga imkon beradi. Qabul qilish nazariyasi (reception theory) esa Fitrat dramalarining turli davrlardagi (dastlabki nashr etilgan davr, sovet davri, mustaqillik davri) o'quvchilar va tanqidchilar tomonidan qanday qabul qilinganini, ularning talqinlari qanday o'zgarganini o'rganadi. Bu yondashuv Fitrat ijodining ijtimoiy-siyosiy kontekst bilan bog'liqligini va uning turli davrlardagi dolzarbligini ko'rsatadi.

Zamonaviy teatrshunoslik nuqtai nazaridan, Fitrat dramalari nafaqat adabiy matnlar, balki sahna asarlari sifatida ham tahlil qilinadi. Spektakl tahlili, rejissura va aktyorlik mahoratiga qo'yilgan talablar, tomoshabin reaksiyasi va asarning sahnaviy ta'siri kabi jihatlar o'rganiladi. Fitratning teatr san'atiga bo'lgan nazariy qarashlari, uning "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi" kabi asarlarida musiqaning dramatik asardagi o'rni haqidagi mulohazalari ham adabiyotshunoslik va san'atshunoslik kesishgan nuqtasida tadqiq qilinadi [2]. Bu yondashuv Fitratning dramaturg sifatidagi innovatsion g'oyalarini va uning o'zbek milliy teatrining shakllanishiga qo'shgan amaliy hissasini chuqur ochib beradi.

Qiyosiy-tipologik tahlil Fitrat dramatik asarlarini boshqa turkiy xalqlar dramaturgiyasi, xususan, ozarbayjon, tatar va turk dramaturgiyasi bilan solishtirish orqali uning ijodining umumturkiy adabiy jarayondagi o'rnini aniqlashga yordam beradi. Bu tahlil Fitratning dramaturgiyadagi o'ziga xosliklarini, umumiy an'analarni va innovatsion yondashuvlarini yorqinroq ko'rsatadi. Shuningdek, Fitrat dramalarini jahon adabiyoti kontekstida, masalan, Yevropa modern dramasi bilan qiyosiy tahlil qilish ham uning novatorlik xususiyatlarini va umuminsoniy mavzularni qanday yoritganini aniqlashga imkon beradi. Gender tadqiqotlari nuqtai nazaridan, Fitrat dramalaridagi ayol obrazlari, ularning jamiyatdagi o'rni va roli, shaxsiy erkinlikka intilishi masalasi tahlil qilinadi. "Hind ixtilolchilari"dagi Dilnavoz obrazi misolida ayolning ozodlik kurashidagi faol ishtiroki va uning shaxsiy baxtining milliy manfaatlar bilan uyg'unligi chuqur tahlilga tortiladi [1].

Mavzuiy tahlil: Fitrat dramalaridagi vatanparvarlik, ozodlik, ma'rifat, ijtimoiy adolat, tarixiy xotira, qahramonlik va fidoyilik kabi asosiy mavzularni aniqlash va ularning badiiy ifodasini o'rganish.

Obrazlar tahlili: Asosiy qahramonlar (Rahimbaxsh, Dilnavoz, Mulla, Temur, Vose) va ikkinchi darajali personajlarning xarakteristikasi, ularning motivatsiyasi, rivojlanishi va asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishdagi roli. "Hind ixtilolchilari"dagi Mulla obrazining mahorat bilan yaratilganligi va uning asardagi funksiyasi alohida e'tiborga olinadi [1].

Uslubiy tahlil: Fitratning dramatik tilidan foydalanish mahorati, dialoglarning emotsionalligi, obrazlarning ichki dunyosini ochib berishdagi psixologik chuqurlik, metaforalar, mubolag'alar va boshqa badiiy tasvir vositalarining samarali qo'llanilishi [1].

Intertekstual tahlil: Fitrat dramalarining tarixiy manbalar, folklor elementlari, xalq og'zaki ijodi an'analari va boshqa adabiy asarlar bilan o'zaro aloqasini o'rganish.

Tadqiqotning asosiy manbasi Abdurauf Fitratning dramatik asarlari, jumladan, "Hind ixtilolchilari", "Temur sag'anasi", "Chin sevish", "Abulfayzxon" va "Vose qo'zg'oloni" pyesalari hisoblanadi. Bu asarlar Fitrat dramaturgiyasining janr rang-barangligini, g'oyaviy chuqurligini va badiiy mahoratini to'liq aks ettiruvchi eng muhim namunalardir. Ushbu asarlar Fitratning o'zbek milliy teatriga qo'shgan hissasini va uning jadidchilik g'oyalarini targ'ib qilishdagi rolini yorqin namoyon etadi. Shuningdek, tadqiqotda Fitrat ijodiga oid mavjud ilmiy adabiyotlar, tanqidiy maqolalar, monografiyalar va tarixiy hujjatlar ham keng ko'lamda o'rganiladi. Bu ikkilamchi manbalar Fitratning hayoti va ijodiy yo'li, uning asarlarining dastlabki qabul qilinishi va keyingi davrlardagi talqinlari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot metodologiyasi Fitrat dramatik asarlarini har tomonlama, chuqur va zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilishga qaratilgan. Qo'llaniladigan kompleks yondashuv Fitrat dramaturgiyasining badiiy-estetik qimmatini, g'oyaviy mazmuni va o'zbek milliy madaniyati rivojidagi o'rnini yangicha ракурсдан yoritishga xizmat qiladi. Bu esa Fitratning boy merosini bugungi avlodlar uchun yanada

dolzarb qilishga va uning ijodini jahon adabiyoti kontekstida munosib baholashga imkon yaratadi. Tadqiqot natijalari o‘zbek adabiyotshunosligi va teatrshunosligiga Fitrat ijodi haqida yangi bilimlar olib kirish, mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yangi yo‘nalishlarni belgilashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Abdurauf Fitratning dramatik asarlari o‘zbek milliy dramaturgiyasi va teatr san’atining shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynagan, jadidchilik g‘oyalari va milliy uyg‘onish ruhini chuqur badiiy ifodalagan. Ushbu tadqiqot Fitrat merosini zamonaviy adabiyotshunoslik va teatrshunoslik metodologiyalari asosida kompleks tahlil qilib, uning badiiy mahorati, g‘oyaviy mazmuni va bugungi kundagi dolzarbligini yangicha ракурсдан ochib berdi. Tadqiqot Fitrat dramalarining nafaqat o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muammolariga javob bo‘lganini, balki umuminsoniy qadriyatlarni tarannum etuvchi nodir durdonalar ekanligini tasdiqladi. Uning ijodi milliy o‘zlikni anglash, tarixiy adolat va mustaqillik g‘oyalarini yoritishdagi beqiyos meros bo‘lib, kelajak avlodlar uchun ham qimmatli ma’naviy-madaniy manba bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Khalid, Adeeb. Zamonaviy Markaziy Osiyo: O'n to'qqizinchi asrdan hozirgi kungacha tarix. London: Bloomsbury Academic, 2021.
- [2] Kassymbekova, Botakoz. Madaniyat Siyosati Sovet O'zbekistonida, 1920s-1940s. London: Routledge, 2021.
- [3] Sarsembayev, B. S. (Muharrir). Markaziy Osiyo Zamonaviyligi: Madaniyat, Siyosat va Jamiyat. London: Palgrave Macmillan, 2022.
- [4] Safarov, O. S. "Abdurauf Fitratning Ozbek adabiy modernizmiga hissasi." Markaziy Osiyo tadqiqotlari jurnali, jild. 25, son. 2, 2020, bet. 187-201.

[5] Rakhimov, S. A. "Jadidizm XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda madaniy va siyosiy hodisa sifatida." *Markaziy Osiyo Ijtimoiy va Gumanitar Fanlar Jurnal*, vol. 4, no. 1, 2022, pp. 33-45.

[6] Karimov, N. A. "Abdurauf Fitratning O'zbek milliy dramasi rivojlanishidagi roli." *Xalqaro Zamonaviy Ta'lim va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnal*, vol. 3, no. 1, 2023, pp. 12-16.

[7] Mirzaev, B. A. "Jadidizm va Zamonaviy O'zbek Teatrining Shakllanishi." *Yevropa San'atlar Jurnal*, vol. 2, no. 1, 2021, pp. 78-85.